

Boerderij De Hartstocht
**'Landbouw is werken aan
bodemvruchtbaarheid'**

Terwijl de aanvraag van Boerderij de Hartstocht voor een Demeter-licentie nog in behandeling is, zet Henk den Hartog (55) zich samen met biodynamische vakgenoten al in voor een melkveehouderij, die verdergaat dan de huidige Demeter-normen via 'het 3-pluspuntenplan'. Henk was ook al opgevallen in de film 'Bodemboeren'.

Tekst: Andries Palmboom / Foto's: Bodemboeren, Boerderijeducatie Gooi- en Vechtstreek, Petra Derksen

"Kijk, we staan in de krant!", zegt echtgenote Wilma den Hartog, terwijl ze mij een artikel in het Weesper Weekblad laat zien. "Volgende week beginnen hier op de boerderij toneelopvoeringen van 'Animal Farm' door leerlingen van het Vechtstede College, de school van onze kinderen".

Na een rondleiding over het erf ben ik zojuist samen met Henk aangeschoven bij de avondmaaltijd, waar Wilma en drie van de vier Hartogkinderen (middelbareschoolleeftijd) net aan hun toetje beginnen. Tijdens de rondleiding heb ik van alles gezien, zoals de ruimte die aan een kunstenaar als atelier wordt verhuurd. Ook het veldje met acht kleurrijk versierde yurts was opgevallen, waar – op deze eerste voorjaarsavond – de recreanten voor de tent genoeglijk in een los sfeertje hun vuurtjes stoken.

Zo'n toneelstuk valt mooi samen met dit kunstzinnige beeld.

Zou je zeggen...

Want het erf van De Hartstocht presenteerde bij aankomst ook een ander gezicht. Verspreid over het uitgestrekte erf staat een veelheid aan gebouwen en gebouwtjes, schuren en schuurtjes met heuse steegjes ertussen. En daarachter: veel beton, her en der muren en muurtjes; plastic en autobanden; een serie trekkers en graafmachines, van high-tech tot roestige exemplaren; een gedeukte, roestende zeecontainer als onderkomen voor varkens; een moderne digitale display met de realtime weergave van de opbrengst van de zonnepanelen op het dak van de stal, terwijl de stal zelf de sporen draagt van jarenlang intensief gebruik. Last but not least: een gigantische hoop plantaardig afval, die ogenschijnlijk rommelig ligt weg te rotten. Er komt gitzwart vocht uit, dat naar een putje stroomt, midden op een mega-betonplaat.

Alles onder controle?

Bodemboer

Die gigantische hoop plantaardig afval ligt daar wel degelijk weloverwogen. Hier wordt compost gemaakt. Het is het hart van het bedrijf. In de woorden van Henk: "Landbouw is werken aan bodemvruchtbaarheid."

In een straal van zo'n 25 kilometer om het bedrijf ligt, zeer verspreid, zo'n 150 hectare aan natuurgronden, waar Henk het beheer van mag doen, onder andere het Amsterdamse Bos, en het Diemer Bos. Dat be-

Op De Hartstocht is van alles mogelijk: een kampvuur bij de yurts naast grootschalige compostproductie (boven) en ook schoolreisjes en buitenschoolse opvang (onder)

heer bestaat deels uit geregeld maaien. Maar ook laat Henk die beheergronden extensief begrazen door zijn (vlees)vee. Met eigen vervoer wordt het maaisel naar het bedrijf gehaald. Dat verklaart ook het uitgebreide machinepark op het erf. Het maaisel wordt gecomposteerd en vormt samen met de drijfmest van de oude stallen de basisbemesting voor het huisperceel van 55 hectare en voor de overige percelen.

Op De Hartstocht heeft bodemvruchtbaarheid niet altijd centraal gestaan. Henk groeide hier op, terwijl intensieve melkveehouderij de enige tak van sport was. Dat ging rond 1985 nog gepaard met fors kunstmestgebruik. "We zagen het weideland verschromen en de bodemstructuur verslechteren. De grond sloeg dicht en de draagkracht voor het vee en de machines werd minder."

De eyeopener kwam toen een perceel werd bijgekocht. "We bedolven het onder kunstmest en drijfmest. Na twee jaar zagen we daar dezelfde problemen optreden". Henk, en toentertijd zijn broer Kors, beseften dat dit een doodlopende weg was. Toen kwam de compost in beeld en langzaam werd de koers van De Hartstocht gewijzigd.

Henk: "Het heeft wel een aanlooptijd gehad voordat alle elementen op elkaar aangesloten waren. Eerst schrokken we van de terugloop in productie. De planten waren verwend met direct opneembare voedingsstoffen uit kunstmest, vooral stikstof. Ze waren lui geworden." De chemische landbouw bleek het bodemleven op zijn gat gelegd te hebben. Pas na drie jaar begon het weer echt te werken. Toen was de bemesting nog 20 ton compost per ha. Inmiddels is 10 ton per hectare voldoende. Daarmee wordt een grassnede van hoge kwaliteit gerealiseerd, waarvan de opbrengst ligt op ca 90 procent van het niveau uit de kunstmest-tijd. Dat is niet de hoogst mogelijke opbrengst, maar wel de slimste, omdat er minder van buitenaf nodig is aan krachtvoer en mineralen. De bodem kan nu voor zichzelf zorgen, onder andere doordat de klaver voor stikstof zorgt als het nodig is. Bovendien is het bodemleven zo ver ontwikkeld, dat het zelf de stikstof en de koolstof uit de lucht haalt. Henk: "In de bodem bevindt zich onze kunstmest-

fabriek. Die bodembeestjes zijn zo ingenieus – die pakken de stikstof en koolstof uit de lucht en gaan gewoon bouwen."

De kringloop moet je ruim zien

Tijdens de omschakeling zaten er financieel spannende jaren bij en in het begin ontmoetten Henk en Wilma weerstand. Henk: "Tsja, ik was eigenwijs. Weet je, ik kijk nou eenmaal verder dan de dagelijkse routine. Ik ben geïnteresseerd in hoe het écht werkt. Dat heb ik altijd al gehad. Van jongs af aan volgde ik de gewassen op de voet en had ik oog voor bijvoorbeeld de vogels in de grotere natuurlijke samenhang". En: "Als nieuwe inzichten consequenties hebben, dan zal ik daarnaar handelen".

Voor een andere bedrijfsvoering is Henk toen zijn licht gaan opsteken in studiekringen. "Ik was veel buiten de deur bij collega's. Zo ontwikkelde zich een netwerk en ik trok steeds meer naar de biologische bedrijfsvoering. In 2001 zijn we omgeschakeld."

Vol enthousiasme heeft Henk van de compostering zijn hoofdbezigheid gemaakt, zo niet: zijn passie. Inmiddels is het organischestofgehalte gestegen van 4 à 5 procent naar soms wel 10 procent. De grond heeft weer draagkracht voor machines. Op sommige percelen lopen er zelfs jaarrond dieren. En bij aanhoudende droogte hoeft er niet snel beregend te worden, want de grond houdt goed vocht vast. De Hartstocht produceert nu meer compost dan de boerderij zelf nodig heeft. 'Compost te koop per 100 liter. Bij voorkeur zelf vuilniszakken/plastic zakken meenemen. Het is zelfbediening', staat er op de website. Dat is dan voor particulieren. Er gaat ook veel compost weg naar stadslandbouwprojecten in Amsterdam en omstreken.

Voor Henk is het echter belangrijker, dat hij compost beschikbaar heeft voor andere bio(dynamische) boeren. Op die manier kan ontstaan wat in Nederland zo moeilijk op één boerderij te realiseren is: het gemengde bedrijf. Henk: "In Nederland moet je dat op grotere schaal bekijken. Met een aantal collega's hebben we het idee van Super-organisme ontwikkeld. Het idee daarvan is, dat je hoe dan ook aan een gesloten kringloop moet werken. Als dat op je eigen bedrijf niet lukt, dan zoek je samenwerking met anderen. De overtollige mest van de veeteeltboerderij gaat naar de akkerbouwer-zonder-mest, die dan weer voer levert voor het vee van de veeteler – en dat in het juiste evenwicht."

Demeter

Als ik Henk vraag waarom hij biodynamisch wil worden, antwoordt hij: "Worden? Ik was het allang, alleen moest ik dat zelf nog ontdekken!" Dat kan hij nu zeggen, terugkijkend op zijn zoektocht: "Ik zocht steeds naar vakgenoten, die op een wezenlijke manier naar de landbouw kijken. Zo kwam ik als vanzelf bij de biodynamische sector terecht." Met biodynamische vakgenoten zet Henk zich in voor een biodynamische melkveehouderij, die verdergaat dan de huidige Demeter-normen. Nu al, nog voordat De Hartstocht een Demeter-licentie heeft ...

Henk: "Er zijn drie pluspunten: antibiotica-vrij, kalfjes bij de koe, en biodiversiteit in de weide. Die drie punten zijn goed te realiseren." Ja, Henk is er klaar voor om biodynamisch te worden. De omscholings-cursus heeft hij met veel interesse gevolgd. "Uiterst boeiend!"

Er is echter nog één struikelblok en dat is het nieuwe winterverblijf, dat Henk graag wil bouwen. De huidige ligboxenstal is sowieso aan vervanging toe en voldoet niet voor biodynamische veeteelt, al was het maar omdat hij te krap is voor koeien met hoorns. "Het nieuwe winterverblijf is cruciaal. Kijk, dat moet drie producten voortbrengen: bodemvruchtbaarheid, melk en vlees. Ja, in die volgorde. Mijn stalontwerp biedt ook de mogelijkheid om groente en kruiden te verbouwen als de koeien in de zomer buiten lopen, of om er dan educatie te verzorgen. Maar de hoofdzaak is om de dieren zo te huisvesten, dat hun uitwerpselen optimaal zijn in te zetten voor de bodemvruchtbaarheid. Dat aspect van de dierenhuisvesting heeft in de stalbouw jarenlang niet de juiste aandacht gehad. Helaas lukt het nog niet met de vergunningen."

Stadsboerderij

Als je vanuit De Hartstocht over de weilanden naar het noorden kijkt, zie je Amsterdam liggen – niet eens zo ver weg. De flats van Diemen doemen op en het snelwegennet – stedelijk landschap. De Hartstocht zelf ligt langs het lieflijk kronkelende riviertje de Gein. Aan de boerderijen en molens is een rijke landbouwhistorie af te lezen. Als stadsbewoners hun fietstochtje maken, ontmoeten ze hier het boerenleven. Voor De Hartstocht is er een positie als stadsboerderij weggelegd.

De boerderij ademt een bonte, surrealistische mengeling van sferen. Rustig herkauwende koeien in de stal; het harde werken van het boerse leven; de Amsterdamse sfeer, die de yurt-recreanten meenemen als ze 's avonds aankomen na werk of universiteit; de campingsfeer in hun waslokaal; stadsjochies spelend in het stro; de machtige kracht van stoere graafmachines; het tuinderijtje-in-opbouw voor de prille zorgtak; het lokaal voor educatie en buitenschoolse opvang, waaraan kinderen uit Abcoude en Amsterdam na schooltijd worden toevertrouwd.

Verschillende werelden komen samen in de Biomeier, die op De Hartstocht is te vinden. De Biomeier is een composthoop, die de camping voorziet van warm water. De waterslangen die erin gelegd zijn, nemen de hitte op die bij de vertering vrijkomt. De Biomeier is tot stand gekomen op initiatief van een Amsterdamse milieugroep. Henk den Hartog stond er open voor.

Nog zoiets. Henk laat een lege, pas gebouwde ruimte zien zonder definieerbare bestemming. "In deze ruimte kunnen allerlei initiatieven een plek krijgen, zoals het ijs- en cateringbedrijf dat mijn zoon wil

opstarten. Of een wol- en weefwerkplaats, waarvoor een vrouw een aanvraag deed. Ook ga ik hier ruimte bieden voor informatievoorziening. Als we een aanvraag krijgen voor een excursie, vind ik dat altijd prima, maar dan moeten ze het wel zelf organiseren. Met mijn boerenwerk heb ik het al druk genoeg."

Onlangs heeft Henk zich nog laten strikken om zich te ontfermen over alle perenbomen uit een boomgaard, die onder het zicht van bezorgde Amsterdammers werd gerooid. Deze natuurliefhebbers kregen het voor elkaar om de bomen met kluit te laten rooien, zoals kerstbomen, die een tweede leven krijgen. Met hun wortels verpakt in vuilniszakken, liggen de bomen op het erf te wachten op een bestemming ("Kun jij er niet eentje meenemen?"). Deze tijdelijke opslag brengt op het erf wel weer rommeligheid teweeg.

Alles onder controle!

Ja, alles is onder controle, maar dit is niet de soort controle van de georganiseerde ferme rechte lijn. Dat zou een strak georganiseerd erf opleveren. Nee, hier zit 'm de controle erin, dat er gegarandeerd een ferm een bedding wordt geboden voor iets van een andere orde: speelse initiatieffkracht en vitaliteit. Dat soort 'controle' vaart wel bij een losse, haast rommelige sfeer, waarin van alles mogelijk is. Eigenlijk ook een soort compostingsproces? ☺

'De bodem heeft veel meer draagkracht gekregen. Vorig jaar konden de pinken de hele winter buitenlopen', vertelt Henk den Hartog in de film Bodemboeren (de foto hierboven en op pag 3 komen uit deze film). Kijk voor vertoningen van deze film over vijf eigenwijze boeren bij de agenda op bodemboeren.nl

Boerderij De Hartstocht

Gein Zuid 26
1391 JE Abcoude
www.hartstocht.net

Ondernemers: Henk en Wilma den Hartog

Medewerkers: 1 à 2 (en stagiaires)

Grondsoort: oude zeeklei

Grootte: 65 ha weideland bij huis, 150 ha beheergronden

Veestapel: 150 stuks dubbeldoelkoeien (met name Groninger Blaarkop), 180 stuks jongvee, 15 Hongaarse Wolvarkens, 10 schapen, 10 kippen (samen 240 GVE (groot vee eenheden)

Producten: bodemvruchtbaarheid, compost, melk, vlees, beleving, educatie

Overige activiteiten: rondleidingen en excursies, zorgtuinderij, appartementenverhuur, verhuur voor buitenschoolse opvang, samenwerking milieuorganisaties, yurt-recreatie